

روش شیخ ابوالفتوح رازی

در

تفسیر روض الجنان

محمد مهدی حقی

انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام

حقی. محمد مهدی. ۱۳۴۳-

روش شیخ ابوالفتح رازی در تفسیر روض الجنان / تألیف محمد مهدی حقی.

تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام. ۱۳۸۳.

۲۱۶ ص. : (انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام : ۲۰)

۱۲۰۰۰ ریال : ISBN 964-7746-09-1

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیما.

کتاب حاضر در اصل پایان نامه نویسنده (کارشناسی ارشد. دانشگاه امام صادق علیه السلام) است.

کتابنامه. ص. [۲۰۳]-۲۱۶: همچنین به صورت زیر نویس.

۱. ابوالفتح رازی، حسین بن علی، قرن ۶ ق. روض الجنان و روح الجنان - - نقد و تفسیر.

۲. تفاسیر شیعه - - قرن ۶ ق. - - نقد و تفسیر. الف. ابوالفتح رازی، حسین بن علی، قرن ۶ ق.

روض الجنان و روح الجنان. شرح. ب. دانشگاه امام صادق علیه السلام. ج. عنوان. د. عنوان. روض الجنان و روح الجنان

۲۹۷/۱۷۲۶ BP ۹۴/۵/الف ۲۹۰۸۳۵

کتابخانه ملی ایران ۱۶۳۲ - ۸۳ م

روش شیخ ابوالفتح رازی در تفسیر روض الجنان

محمد مهدی حقی

ناشر: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام

چاپ اول - ۱۳۸۳

شمار: ۱۰۰۰ نسخه

بها: ۱۲۰۰۰ ریال

شابک: ۹۶۴-۷۷۴۶-۰۹-۱

چاپ و صحافی: کارور

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

تهران - بزرگراه شهید چمران - پل مدیریت - صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵

تلفن: ۸۰۹۴۰۰۱-۵ فاکس: ۸۰۹۴۹۱۵

فهرست اجمالی

عنوان	صفحه
فهرست اجمالی	۵
فهرست تفصیلی	۷
پیشگفتار	۱۷
مقدمه: معرفی شیخ ابوالفتح رازی	۲۱
فصل اول: شناسایی تفسیر روض الجنان	۳۱
فصل دوم: روش مفسر در تنظیم مطالب	۱۰۷
فصل سوم: جایگاه نقل در روض الجنان	۱۳۵
فصل چهارم: جایگاه علوم قرآنی و مباحث کلامی و عرفانی	
در تفسیر روض الجنان	۱۵۹
کتابنامه	۲۰۳

فهرست تفصیلی

صفحه	فهرست مطالب
۵	فهرست اجمالی
۷	فهرست تفصیلی
۱۷	پیشگفتار
۲۱	مقدمه : معرفی شیخ ابو الفتوح رازی
۲۳	نسب و خاندان
۲۵	مشایخ و استادان
۲۶	شاگردان
۲۶	آثار
۲۷	شیخ در نگاه دیگران
۲۹	ولادت و وفات
۲۹	آرامگاه
۳۱	فصل اول : شناسایی تفسیر روض الجنان
۳۳	۱-۱. معرفی تفسیر روض الجنان
۳۳	۱-۱-۱. نام تفسیر ابو الفتوح
۳۴	۲-۱-۱. چاپهای روض الجنان
۳۶	۳-۱-۱. روض الجنان در نگاه دیگران

- ۴-۱-۱. علی، اهل بیت، علیهم السلام، و شیعه در روض الجنان ۳۷
- ۵-۱-۱. اسرائیلیات و روایات ضعیف ۳۸
- ۶-۱-۱. تفسیر گازر، گزیده‌ای از روض الجنان ۴۲
- ۷-۱-۱. مجمع البیان و روض الجنان ۴۳
- ۸-۱-۱. مفاتیح الغیب و روض الجنان ۴۵
- ۹-۱-۱. تیبان و روض الجنان ۴۷
- ۲-۱. منابع روض الجنان ۴۸
- ۱-۲-۱. جایگاه گفته‌های گهربار معصومان در تفسیر ۴۹
- ۲-۲-۱. کتابها ۴۹
- ۱-۲-۲-۱. مصحف ابی بن کعب ۵۰
- ۲-۲-۲-۱. مصحف عبدالله بن مسعود ۵۱
- ۳-۲-۲-۱. مصحف عبدالله بن عباس ۵۲
- ۴-۲-۲-۱. مصحف اهل شام ۵۳
- ۵-۲-۲-۱. تفسیر اهل البيت ۵۴
- ۶-۲-۲-۱. کتاب العین ۵۵
- ۷-۲-۲-۱. الکتاب ۵۵
- ۸-۲-۲-۱. کتاب النکت ۵۶
- ۹-۲-۲-۱. کتاب الفصیح ۵۷
- ۱۰-۲-۲-۱. کتاب الحجة ۵۷
- ۱۱-۲-۲-۱. معانی الاخبار ۵۸
- ۱۲-۲-۲-۱. کتاب فضایل ۵۸
- ۱۳-۲-۲-۱. اخبار ابوبکر مردویه ۵۹

- ۱۴-۲-۲-۱. تفسیر ثعلبی ۵۹
- ۱۵-۲-۲-۱. العرائس فی المجالس ۵۹
- ۱۶-۲-۲-۱. یواقیت التیجان فی قصص القرآن ۶۰
- ۱۷-۲-۲-۱. کتاب الانتصار ۶۰
- ۱۸-۲-۲-۱. مسائل خلاف ۶۱
- ۱۹-۲-۲-۱. مسائل مفرد ۶۱
- ۲۰-۲-۲-۱. سوق العروس ۶۱
- ۲۱-۲-۲-۱. الروضة الزهراء فی مناقب فاطمة الزهراء ۶۲
- ۲۲-۲-۲-۱. امالی ۶۲
- ۲۳-۲-۲-۱. بیان رد الشمس علی امیر المؤمنین ۶۳
- ۲۴-۲-۲-۱. اخبار ابو العباس ناطقی ۶۳
- ۲۵-۲-۲-۱. مسائل پسر کوا ۶۳
- ۲۶-۲-۲-۱. فصیح الخطیب ۶۴
- ۲۷-۲-۲-۱. مسائل عبدالله بن سلام ۶۴
- ۲۸-۲-۲-۱. تنزیه الانبیاء ۶۵
- ۲۹-۲-۲-۱. تفسیر مالک بن سلیمان ۶۵
- ۳۰-۲-۲-۱. کتاب النبوة ۶۵
- ۳۱-۲-۲-۱. کتاب الفیة ۶۶
- ۳۲-۲-۲-۱. کتاب الوزراء ۶۶
- ۳۳-۲-۲-۱. یواقیت الحکمة ۶۶
- ۳۴-۲-۲-۱. تفسیر شحونی ۶۶
- ۳۵-۲-۲-۱. حکایات الصالحین ۶۶

- ۶۷..... ۳۶-۲-۲-۱. کتاب الزوال.....
- ۶۸..... ۳۷-۲-۲-۱. تفسیر غریب.....
- ۶۸..... ۳۸-۲-۲-۱. تفسیر علی بن ابراهیم.....
- ۶۹..... ۳۹-۲-۲-۱. تفسیر طبری.....
- ۷۰..... ۳-۲-۱. رجال.....
- ۷۰..... ۱-۳-۲-۱. ایان بن تغلب.....
- ۷۱..... ۲-۳-۲-۱. ابن الاخشاد.....
- ۷۲..... ۳-۳-۲-۱. ابن الزبیری.....
- ۷۲..... ۴-۳-۲-۱. ابو حمزه ثمالی.....
- ۷۲..... ۵-۳-۲-۱. ابوحنیفه.....
- ۷۳..... ۶-۳-۲-۱. ابوذر غفاری.....
- ۷۴..... ۷-۳-۲-۱. ابوسعید خدری.....
- ۷۴..... ۸-۳-۲-۱. ابو عمرو بن علاء.....
- ۷۵..... ۹-۳-۲-۱. ابومسلم محمد بن بحر اصفهانی.....
- ۷۵..... ۱۰-۳-۲-۱. ابوهریره.....
- ۷۶..... ۱۱-۳-۲-۱. احمد بن حنبل.....
- ۷۷..... ۱۲-۳-۲-۱. اخفش.....
- ۱۷..... ۱۳-۳-۲-۱. اعمش.....
- ۷۷..... ۱۴-۳-۲-۱. امرؤ القیس.....
- ۷۸..... ۱۵-۳-۲-۱. امیه بن ابی الصلت.....
- ۷۸..... ۱۶-۳-۲-۱. انس بن مالک.....
- ۷۹..... ۱۷-۳-۲-۱. اوزاعی.....

- ۱۸-۳-۲-۱. براء بن عازب ۷۹
- ۱۹-۳-۲-۱. بلخی ۸۰
- ۲۰-۳-۲-۱. ترمذی ۸۰
- ۲۱-۳-۲-۱. جابر بن عبدالله ۸۰
- ۲۲-۳-۲-۱. جبّایی ۸۱
- ۲۳-۳-۲-۱. جریر ۸۱
- ۲۴-۳-۲-۱. جنید بغدادی ۸۲
- ۲۵-۳-۲-۱. حسان بن ثابت ۸۲
- ۲۶-۳-۲-۱. حسن بصری ۸۳
- ۲۷-۳-۲-۱. ذو الرّمه ۸۳
- ۲۸-۳-۲-۱. ذوالنون مصری ۸۳
- ۲۹-۳-۲-۱. رماتی ۸۴
- ۳۰-۳-۲-۱. زجاج ۸۴
- ۳۱-۳-۲-۱. زرّ بن حبیش ۸۵
- ۳۲-۳-۲-۱. زمخشری ۸۵
- ۳۳-۳-۲-۱. سدی ۸۵
- ۳۴-۳-۲-۱. سعید بن مسیب ۸۶
- ۳۵-۳-۲-۱. سعید بن جبیر ۸۶
- ۳۶-۳-۲-۱. سفیان ثوری ۸۷
- ۳۷-۳-۲-۱. سفیان بن عیینه ۸۷
- ۳۸-۳-۲-۱. سلمان پارسی ۸۸
- ۳۹-۳-۲-۱. سنائی ۸۹
- ۴۰-۳-۲-۱. شافعی ۸۹

- ۹۰..... ۴۱-۳-۲-۱ شبلی
- ۹۰..... ۴۲-۳-۲-۱ ضحاک بن مزاحم
- ۹۱..... ۴۳-۳-۲-۱ شیخ طوسی
- ۹۱..... ۴۴-۳-۲-۱ عبدالله بن عمر
- ۹۱..... ۴۵-۳-۲-۱ یوسف عروضی
- ۹۲..... ۴۶-۳-۲-۱ عطاء بن ابی رباح
- ۹۲..... ۴۷-۳-۲-۱ عطیه عوفی
- ۹۳..... ۴۸-۳-۲-۱ عکرمه
- ۹۳..... ۴۹-۳-۲-۱ عمرو بن کلثوم
- ۹۳..... ۵۰-۳-۲-۱ عنصری
- ۹۴..... ۵۱-۳-۲-۱ عیاشی
- ۹۴..... ۵۲-۳-۲-۱ فراء
- ۹۵..... ۵۳-۳-۲-۱ فرزندق
- ۹۵..... ۵۴-۳-۲-۱ فضیل عیاض
- ۹۶..... ۵۵-۳-۲-۱ قتاده بن دعامة
- ۹۶..... ۵۶-۳-۲-۱ قطرب
- ۹۶..... ۵۷-۳-۲-۱ کسائی
- ۹۷..... ۵۸-۳-۲-۱ کعب الاحبار
- ۹۷..... ۵۹-۳-۲-۱ مالک بن انس
- ۹۸..... ۶۰-۳-۲-۱ مبرد
- ۹۸..... ۶۱-۳-۲-۱ مجاهد بن جبیر یا ابن جبیر
- ۹۹..... ۶۲-۳-۲-۱ محمد بن اسحاق بن یسار

- ۶۳-۳-۲-۱. محمد بن حنفیه ۹۹
- ۶۴-۳-۲-۱. محمد بن سائب کلبی ۹۹
- ۶۵-۳-۲-۱. محمد بن سیرین ۱۰۰
- ۶۶-۳-۲-۱. محد بن کعب قرظی ۱۰۰
- ۶۷-۳-۲-۱. مغربی ۱۰۱
- ۶۸-۳-۲-۱. مقاتل ۱۰۱
- ۶۹-۳-۲-۱. مؤرج ۱۰۲
- ۷۰-۳-۲-۱. ابراهیم نخعی ۱۰۲
- ۷۱-۳-۲-۱. نضر بن شمیل ۱۰۲
- ۷۲-۳-۲-۱. واقدی ۱۰۳
- ۷۳-۳-۲-۱. وهب بن منبه ۱۰۳
- ۷۴-۳-۲-۱. یحیی بن معاذ ۱۰۴
- ۷۵-۳-۲-۱. یحیی بن وثاب ۱۰۴
- ۷۶-۳-۲-۱. اسماء بنت عمیس ۱۰۵
- ۷۷-۳-۲-۱. عایشه ۱۰۵
- فصل دوم: روش مفسر در تنظیم مطالب ۱۰۷
- ۱-۲. مذاهب و روشهای تفسیری و روش ابو الفتوح ۱۰۹
- ۱-۱-۲. تفسیر به مأثور ۱۱۰
- ۱-۱-۱-۲. تفسیر قرآن به قرآن ۱۱۰
- ۲-۱-۱-۲. تفسیر قرآن به سنت پیامبر و ائمه ۱۱۳
- ۳-۱-۱-۲. تفسیر قرآن به گفته‌های صحابه و تابعان ۱۱۴
- ۲-۱-۲. تفسیر به رأی ۱۱۴

- ۱-۲-۱-۲. علوم مورد نیاز مفسر..... ۱۱۴
- ۲-۲-۱-۲. انواع تفسیر به رأی..... ۱۱۵
- ۲-۲. روش تنظیم روض الجنان..... ۱۲۷
- ۱-۲-۲. عدد آیات، کلمات و حروف..... ۱۷
- ۲-۲-۲. ناسخ و منسوخ..... ۱۲۸
- ۳-۲-۲. مکی و مدنی..... ۱۲۹
- ۴-۲-۲. ثواب قرائت سوره..... ۱۳۰
- ۵-۲-۲. تفسیر آیات..... ۱۷
- ۶-۲-۲. شان نزول آیات..... ۱۳۰
- ۷-۲-۲. اختلاف قرائت کلمات..... ۱۳۱
- ۸-۲-۲. اخبار وارده و اقوال مختلف در تفسیر آیات..... ۱۳۱
- ۹-۲-۲. ذکر ویژگیهای ادبی کلمات و آیات..... ۱۳۲
- فصل سوم : جایگاه نقل در روض الجنان..... ۱۳۵
- ۱-۳. تفسیر قرآن به سنت..... ۱۳۷
- ۱-۱-۳. سنت در لغت و اصطلاح..... ۱۳۸
- ۲-۱-۳. حجیت سنت..... ۱۳۹
- ۳-۱-۳. کاربرد روایات در روض الجنان..... ۱۴۲
- ۴-۱-۳. صحابه و ارزش گفتار آنان..... ۱۴۵
- ۲-۳. جایگاه مباحث فقهی در روض الجنان..... ۱۴۷
- ۱-۲-۳. روش شیخ در طرح آیات الاحکام..... ۱۴۸
- ۲-۲-۳. اصول فقه..... ۱۵۰
- ۱-۲-۲-۳. قیاس..... ۱۵۰

- ۱۵۱..... ۲-۲-۲-۳. اصالة الاباحه
- ۱۵۱..... ۳-۲-۲-۳. خبر واحد
- ۱۵۱..... ۳-۳. مباحث ادبی روض الجنان
- ۱۵۳..... ۱-۳-۳. لغت
- ۱۵۴..... ۲-۳-۳. اشتقاق
- ۱۵۴..... ۳-۳-۳. صرف
- ۱۵۵..... ۴-۳-۳. نحو و اعراب
- ۱۵۶..... ۵-۳-۳. شواهد شعری
- فصل چهارم : جایگاه علوم قرآنی و مباحث کلامی و عرفانی در تفسیر روض الجنان
- ۱۵۹.....
- ۱۶۱..... ۱-۴. علوم قرآنی
- ۱۶۲..... ۱-۱-۴. تفسیر و تأویل
- ۱۶۵..... ۲-۱-۴. مکی و مدنی
- ۱۶۶..... ۳-۱-۴. اسباب نزول
- ۱۶۸..... ۴-۱-۴. نسخ
- ۱۷۱..... ۵-۱-۴. محکم و متشابه
- ۱۷۴..... ۶-۱-۴. قرائات
- ۱۷۵..... ۷-۱-۴. مناسبت آیات
- ۱۷۷..... ۲-۴. مطالب کلامی
- ۱۷۸..... ۱-۲-۴. توحید
- ۱۸۰..... ۱-۲-۴. صفات خدا
- ۱۸۲..... ۲-۱-۲-۴. رؤیت خداوند سبحان

- ۱۸۳..... خلق قرآن. ۳-۱-۲-۴
- ۱۸۵..... اکتساب معارف. ۴-۱-۲-۴
- ۱۸۶..... عدل. ۲-۲-۴
- ۱۸۶..... افعال بندگان. ۱-۲-۲-۴
- ۱۸۸..... ثواب و عقاب. ۲-۲-۲-۴
- ۱۸۹..... هدایت و اضلال. ۳-۲-۲-۴
- ۱۹۰..... کفر کافر. ۴-۲-۲-۴
- ۱۹۰..... نبوت. ۳-۲-۴
- ۱۹۱..... عصمت انبیاء. ۱-۳-۲-۴
- ۱۹۲..... امامت. ۴-۲-۴
- ۱۹۳..... معاد. ۵-۲-۴
- ۱۹۳..... شفاعت. ۱-۵-۲-۴
- ۱۹۴..... رجعت. ۲-۵-۲-۴
- ۱۹۵..... اشارات عرفانی. ۳-۴
- ۱۹۶..... اخلاص. ۱-۳-۴
- ۱۹۷..... توبه نصوح. ۲-۳-۴
- ۱۹۷..... توکل. ۳-۳-۴
- ۱۹۸..... تقوا. ۴-۳-۴
- ۱۹۹..... شکر. ۵-۳-۴
- ۲۰۳..... کتابنامه

پیشگفتار

قرآن کریم، معجزه جاوید پیامبر اسلام - صلی الله علیه وآله وسلم - و مهم ترین و معتبر ترین منبع شناخت احکام و عقاید اسلامی، از ابتدای نزول همواره مورد توجه مسلمانان بوده است.

اهمیت قرآن کریم نزد صحابه و پرسشهای آنان برای شناسایی ابهامها و پاسخهای پیامبر - صلی الله علیه وآله وسلم - آغازگر جریان تفسیر بود. در ادامه این راه، کوشش اندیشمندان و پژوهشگران مسلمان برای فهم آیات الهی، تفاسیر مدون را به وجود آورد.

در این میان، عالمان شیعی صدها تفسیر بزرگ و ارزشمند به میراث نهادند که آشنایی با آنان و کتابهایشان در بازشناسی تلاش و حرکت دیرپای آنان، برای شناخت قرآن کریم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در این راستا، با انتخاب «تفسیر روض الجنان و روح الجنان» معروف به «تفسیر ابوالفتوح رازی» اثر گران سنگ شیخ جمال الدین ابوالفتوح حسین بن علی خراسانی رازی - از علمای مشهور نیمه اول قرن ششم - که از مفصل ترین، مهم ترین و معتبر ترین تفاسیر فارسی است، امیدوارم بتوانم تا اندازه‌ای وظیفه خویش را در شناساندن آثار تفسیری شیعه انجام دهم.

کتاب حاضر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده در دانشگاه امام صادق علیه السلام است که به راهنمایی استاد ارجمند حضرت آیت‌الله محمد واعظ‌زاده خراسانی و مشاوره جناب دکتر سید محمدباقر حجتی و جناب استاد علی‌اکبر غفاری‌صفت در اسفند ماه ۱۳۷۱ نگاشته شده است و هم اکنون به همت دفتر نشر دانشگاه امام صادق علیه السلام چاپ و منتشر می‌گردد.

این کتاب شامل یک مقدمه در معرفی ابوالفتوح رازی و چهار فصل است.

فصل اول در دو مبحث، به معرفی «تفسیر روض الجنان» و «منابع آن» می‌پردازد. در مبحث مربوط به منابع، افزون بر سی و نه کتاب که نامشان در متن تفسیر یاد شده است، هفتاد و هفت تن از رجال این تفسیر نیز معرفی شده‌اند.

فصل دوم در دو مبحث «روشهای تفسیری و روش ابوالفتوح» و «روش تنظیم مطالب» را در این تفسیر بررسی کرده است.

فصل سوم با عنوان جایگاه نقل در «روض الجنان» در سه مبحث، به «بررسی جایگاه سنت»، «مباحث فقهی» و «مباحث ادبی» در این تفسیر پرداخته است.

فصل چهارم که حاوی سه مبحث است، «جایگاه علوم قرآنی»، «مباحث کلامی» و «اشارات عرفانی» را در «تفسیر روض الجنان» به همراه آرای ابوالفتوح رازی بررسی کرده است.

در چاپ حاضر، بخش پنجم پایان‌نامه که «مآخذ احادیث و روایات تفسیر ابوالفتوح رازی» است و شامل هزار و سیصد و بیست و دو حدیث با منابع آنهاست، به دلیل حجم بسیار زیاد و عدم استفاده عموم از آن، حذف گردیده است که امیدوارم در فرصتی دیگر، جداگانه چاپ گردد.

ضمناً تفسیری که در این کتاب مطالعه و بررسی گردیده، چاپ پنج جلدی است و هر جا از تصحیح مرحوم شعرانی استفاده شده است، بدان اشاره نموده‌ام.

شایان ذکر است که آقای دکتر عسکر حقوقی در سال ۱۳۴۶ شمسی، تحقیق مفصل و ارزشمندی را پیرامون این تفسیر انجام داده‌اند که در سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، با عنوان «تحقیق در تفسیر ابوالفتح رازی»، در سه جلد چاپ و منتشر گردیده است و اینجانب در نوشته حاضر، بسیار از آن بهره بردم. هر چند تفاوت‌هایی بین کتاب حاضر و آن کتاب ارزشمند هست؛ اما شایسته است همواره هر پژوهشی درباره این تفسیر، همراه نام آن استاد فرهیخته و اثر گرانسنگ ایشان باشد.

به جز کتاب «تحقیق در تفسیر ابوالفتح رازی»، کتابهای «طبرسی و مجمع البیان» اثر مرحوم دکتر حسین کریمان، «الطباطبائی و منهجه فی تفسیره» اثر استاد محترم علی الاوسی و «روش شیخ طوسی در تفسیر تبیان» اثر پژوهشگر توانا آقای اکبر ایرانی قمی، نیز الگوی بسیار ارزنده‌ای برای نگارش این کتاب بود.

در پایان شایسته است از جناب استاد آیت‌الله محمد واعظزاده خراسانی - استاد راهنما - که سراسر این کتاب را بررسی و بادقت علمی که ویژه جناب ایشان است، نگارنده را در رفع نقایص آن یاری فرمودند و استادان مشاور، آقایان جناب دکتر سید محمدباقر حجتی و جناب استاد علی اکبر غفاری صفت سپاسگزارم.

نیز از دفتر نشر دانشگاه امام صادق علیه السلام که با پیشنهاد چاپ این اثر، بنده را بار دیگر مرهون الطاف مجموعه مدیران و استادان دلسوز و پرتلاش آن دانشگاه نمودند، قدردانی می‌نمایم.

همچنین زحمات خواهر گرامی زهرا ساریخانی، برادران محترم
 علی صفدری و آزاد مونسى و به ویژه برادر ارجمند مهدى سلطانى را
 در تايپ و تصحيح كتاب ارج مى نهم.
 از تمام صاحب نظران مى خواهم تا با مطالعه اين كتاب، نگارنده را
 در اصلاح نقايص و جبران كاستيهاى آن يارى بخشند.

و ما توفيقى الا بالله عليه توكلت و اليه انيب

محمّد مهدى حقی

۲۹ اردیبهشت ۱۳۸۲ / ۱۷ ربیع الاول ۱۴۲۴